

Dynastisk centralisering i 1560-talets Sverige

”Reservens dilemma” och hertigarnas resning 1568¹

Alexander Isacson

I juli 1568 började rykten spridas vid Erik XIV:s hov och det stod snart klart att kungens yngre bröder, hertigarna Johan och Karl, intagit Vadstena slott och börjat rekrytera soldater stationerade i riket.² En månad senare ska Stockholms invånare ha kunnat bevittna två öppna brev utfärdade i hertigarnas namn och uppsatta vid stadens rådhus.³ Hertigarna utfärdade även brev ämnade att läsas upp för menigheten i rikets landsändar.⁴ Som historikern Harald Gustafsson påpekat rörde konflikten främst samhällets översta skikt. Eftersom hertigarna förlitade sig på aristokratiskt och militärt stöd för sin resning handlade de öppna breven primärt om just legitimering.⁵ De fungerade som politisk kommunikation i syfte att få till stånd en tolkningsram samt legitimera, motivera och förklara hertigarnas aktioner.⁶ En liknande, men anpassad, kommunikation spreds även utrikes med utländska potentater som tilltänkt publik.⁷ Vad hertigarna behövde legitimera sommaren 1568, och kungen delegitimera, var yngre bröders rätt att sätta sig upp mot en äldre broder som styrde i egenskap av arvkonung och i enlighet med den successionsordning och det testamente som utfärdats under faderns styre. I hertigarnas och kungens legitimeringsargumentation betonades att motstående part inte agerat på ett sätt som var förenligt med de förväntningar som broderlighet ställde och i synnerhet äktenskap ställde förväntningarna på sin spets. I anklagelserna som utbyttes sökte parterna definiera dessa förväntningar och i denna artikel studeras hur definitionskampen var del av en dynastibildningsprocess.

Hertigarnas aktioner mot Erik XIV är omskrivna och välkända händelser i den svenska politiska historien. Att tillföra ett nytt perspektiv på historiska skeenden av detta slag utgör en svår uppgift, men historikern Liesbeth Geevers introduktion av forskningsfältet *ny dynastisk historia*, publicerad i ett tidigare nummer av *Scandia*, tillhandahåller perspektiv som kan placera 1560-talets konflikter i ett nytt sammanhang.⁸ Där tidigare forskning primärt sett konstitutionella arrangemang, statliga strukturer, rättsnormstraditioner eller individers maktambitioner som det centrala kan

istället dynamiker förbundna med dynasti och familjerelationer lyftas som drivkrafter för historisk förändring.⁹ Tidigare forskning har förvisso inte varit helt främmande för dessa idéer även om stats- snarare än dynastibildning stått i fokus. Maktkamperna inom Vasasläkten har exempelvis setts som bidragande till ökad statskapacitet då konkurrerande familjemedlemmar sökte legitimitet och stöd hos rikets ständer, vilket etablerade en tradition samt strukturer och arenor för förhandling och deltagande.¹⁰ I jämförelser mellan svensk och dansk statsbildning har dynastiska aspekter lyfts fram som påverkande.¹¹ Historikern Wolfgang Reinhard har vidare hävdad att dynastier var en förutsättning för framgångsrik europeisk statsbildning eftersom de skapade intressekontinuitet i personliga monarkier.¹²

Dessa perspektiv faller till viss del i linje med ny dynastisk historia som, enligt Geevers, bygger på insikter från en rad forskningstraditioner i syfte att lyfta fram dynastier som centrala fenomen i förmoderna samhällen och stater. Utmärkande för det nya dynastiska perspektivet är att dynastier inte ses som på förhand givna entiteter eller statiska ordningsprinciper för politisk historia. I centrum för intresset står interna och externa dynamiker som berör härskande familjer i egenskap av större enheter. Monarker placeras in i en dynastisk kontext och dynastin, vilken omfattar flera familjemedlemmar och komplexa släktrrelationer, placeras in i en samhällskontext där relationen mellan dynasti och statsbildning blivit en angelägen fråga. Analytiska begrepp som *reason of dynasty*, dynastibildning, dynastisäkring, dynastisk centralisering och dynastisk identitet har kommit att prägla den nya dynastiska historien och dess försök att behandla denna fråga.¹³

Denna artikel utgår från Geevers introduktion av ny dynastisk historia för att illustrera perspektivets användbarhet för förståelsen av 1560-talets konflikter. Omvänt kan 1560-talskonflikterna även sägas illustrera och underbygga de perspektiv som Geevers presenterar. I synnerhet två dynamiker står i fokus för analysen: *reservens dilemma* och *dynastisk centralisering*. Begreppen är talande för 1560-talets konflikter eftersom Erik XIV:s strävanden efter dynastisk centralisering gjorde en tvetydig situation med hertigar eller reserver än mer spänd. Inom ny dynastisk historia poängteras att dynastier är sociala processer utan slut, att de är konstruktioner som kontinuerligt konstrueras av olika aktörer i olika kontexter.¹⁴ Frågan för denna artikel är hur dynasti konstruerades av bröderna under det tumultartade 1560-talet. I förlängningen väcker det frågan huruvida det är möjligt att under detta decennium tala om *en* Vasadynasti samt hur dynastibildningsprocesser kan förstås i relation till övergripande statsbildningsprocesser.

Reservens dilemma, dynastisk centralisering, forskningsläge och källor

Reservens dilemma (*the problem of the spare*) har diskuterats av historikern Jonathan Spangler och belyser yngre söners och bröders ambivalenta roll och identitet i monarkier. Reserverna förväntades understödja den sittande regenten men var samtidigt genom sina dynastiska anspråk potentiella rivaler som behövde hanteras och kontrolleras. Olika strategier utvecklades och Spangler har tecknat en utvecklingslinje för den franska monarkin. Han skisserar en utveckling från medeltida korporativ monarki, där makt fördelades mellan olika familjemedlemmar, till en mer ”absolutistisk” monarki från 1600-talet. Förskjutningen innebar att makt i högre grad samlades i kungens händer och yngre bröder tilldelades inte längre samma funktioner och oberoende ställning för statens upprätthållande. Nya förväntningar ställdes i brödrarelationen och möjligheterna för yngre bröder att utmana äldre bröder förändrades genom deras beskurna tillgång till formellt politiskt inflytande och maktutövning.¹⁵

Utvecklingen som beskrivits av Spangler kan ses som en process av dynastisk centralisering. Begreppet har nyttjats av Lisbeth Geever för att studera safavidernas dynastibildning under 1500-talet. Dynastisk centralisering förstås som de processer genom vilka kollektiv suveränitet, uttryckt genom manliga släktingars roll som styrande furstar över territorier, reducerades. Genom att knyta bröder och kusiner till hovet, låta mördra eller fångsla dem samt genom att införa temporära och rullande guvernörskap sökte härskare säkra lojalitet och knyta suveränitet till sin egen person och linje.¹⁶ Harald Gustafsson har studerat dynastisk centralisering som en aspekt av Oldenburgmonarkins dynastibildningsprocesser. Centraliseringen innebar att familje- och släktrationer internt organiserades i en mer uttalad vertikal hierarki med en dominerande koordinator i husets överhuvud.¹⁷

Dynasti är i sig inte ett oproblematiskt begrepp. Som Geever påpekar brukades begreppet knappt under 1500-talet och dynastier är på sätt och vis uppfunna av historiker och kan laddas med olika betydelser.¹⁸ Tillsammans med historikern Mirella Marini har Geever argumenterat för att dynastier kan förstås som föreställda gemenskaper eftersom biologiskt släktskap är en bristfällig definition.¹⁹ Ett delat släktnamn ringar inte nödvändigtvis in dynastiskt medlemskap.²⁰ Geever och Marini menar:

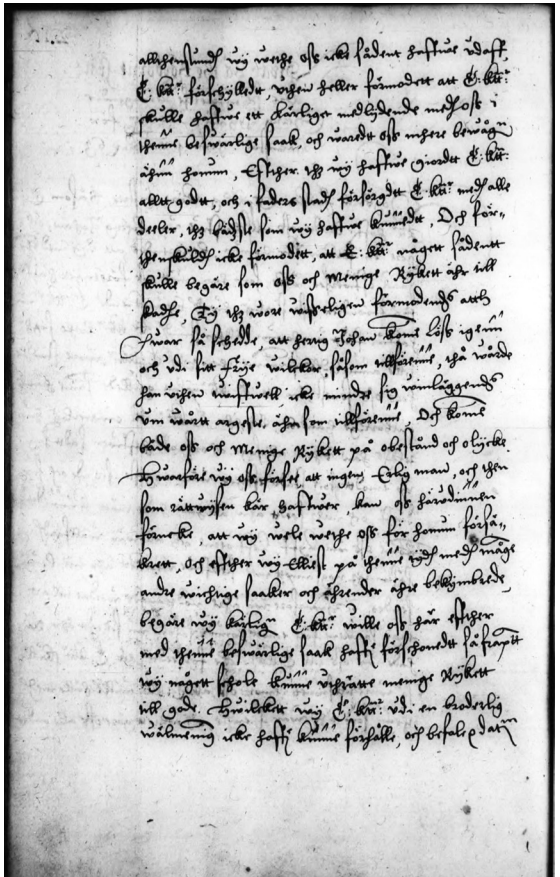
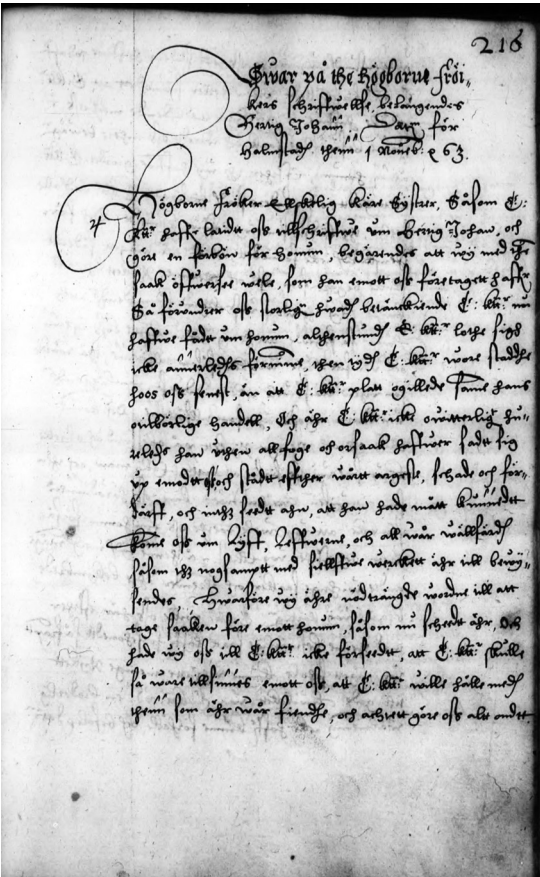
Where there is a secure patrilineal succession, brothers who compete for the patrimony do not belong to the dynasty (but may be considered to have started their own dynastic enterprise), despite obvious biological connections. On the other hand, brothers who do support the efforts of their brother might in theory be regarded as members of the dynasty.²¹

Citatet illustrerar dynastiers dynamik, att de inte är utan snarare *görs*. Även vikten av samarbete eller koordination understryks.²² Dynastier skulle därför kunna förstås utifrån lingvisten Herbert H. Clarks diskussion av gemensamma aktioner, aktiviteter och projekt. Clark menar att gemensamma projekt (*joint projects*) är beroende av att aktörer som deltar i det har en samsyn (*common ground*) som gör att de ser sig själva och sina handlingar som bidragande till det större gemensamma projektet. För att få till stånd en samsyn behövs olika former av koordinerande medel (*coordinating devices*) och projektet är ofta beroende av en koordinator.²³ Att studera dynastibildning innebär då att undersöka hur en samsyn och koordination för ett gemensamt projekt konstrueras. 1560-talets brödrakonflikt visar att det i flera avseenden fanns en bristande samsyn mellan kung och hertigar. Successionsordningen och Gustav I:s testamente skapade en ambivalent reservposition²⁴ och när Erik XIV försökte etablera sig själv som koordinator genom dynastisk centralisering skapades spänningar som motverkade formuleringen av enhällig samsyn. Olika förväntningar och normer om broderskap, äktenskap, släktskap, över- och underordning, lojalitet etc. försvårade utformningen av en samsyn och ett gemensamt projekt i form av dynasti.

Konflikterna mellan hertigar och kung på 1560-talet är som nämnt välkända händelser i den politiska historien men dynastibildningsperspektivet har inte varit framträdande. Narrativet bygger ofta på äldre forskning som främst intresserat sig för tyrannporträttet av Erik XIV från olika utgångspunkter samt statsrättsliga aspekter. Brödrarelationen behandlas inte utifrån den nya dynastiska historiens betoning av en dynamisk dynastisk kontext. Emellanåt har Erik XIV:s handlande visserligen tolkats som reaktioner på ett uppfattat hot mot hans dynasti. Vad som utgjorde dynastin har dock tagits för givet, utan undersökning eller specificering. I litteraturen står således tyrannpropagandan, stämplingarna och maktpolitiken i centrum.²⁵ I sentida biografier analyseras vanligen ett mer övergripande händelseförlopp och argumentationen berörs främst i form av kritisk diskussion av tyrannporträttet.²⁶ En utförlig behandling från senare tid har genomförts av historikern Malin Grundberg som i relation till tidigare forskning sett ett behov att undersöka vad propagandan under resningen innehöll förutom tyrannporträttet. Grundberg studerar brödrakonflikten och argumentationen i en vidare kontext och i sin diskussion av maktöverföringens legitimering berör Grundberg dynastiska aspekter. Studiens fokus ligger dock främst på konsolideringsfasen i Johan III:s maktövertagande och genom att fokusera på kungaämbetets maktlegitimering och dess övergångsriter tonas dynastiperspektivet ned. Dynastin framstår vara något som fanns men vars makt, och i synnerhet kungens makt, behövde legitimeras. Splittringen mellan bröderna presenteras som en oenighet kring kungaämbetets befogenheter

och fördelningen av maktresurser.²⁷ Med ett dynastibildningsperspektiv kan frågan om maktlegitimering förskjutas till frågan om hur dynasti konstruerades och vilka dynastiska projekt som behövde legitimeras.

Källorna som ligger till grund för denna artikel är huvudsakligen publicerade och välkända sådana: anklagelseskrifter, tal och mandat som utfärdades i kungens och hertigarnas namn under tidigt 1560-tal samt de öppna brev som utfärdades under sommaren 1568. Det finns alltså inga nya källfynd som underbygger studien, men de bekanta källorna närmas utifrån perspektiv på dynastibildning för att analysera hur dynastiska logiker eller argument

Successionsrätten som fastställdes i Gustav I:s testamente var genusbetingad och denna artikels snäva fokus vid "reservens dilemma" riskerar därför förbise den roll som exempelvis sysstrar eller prinsessor spelade i 1560-talets dynastibildningsprocesser. Som framgår av denna kopia av ett brev från den 1 november 1563 var sysstrarna dock högst involverade i brödrakonflikten, som alltså utspelade sig i en större familjekontext. I brevkopian framgår att Erik XIV avfärdade sysstrarnas vädjan å brodern Johans vägnar. Återgiven från Riksarkivet, Riksregistraturet, vol. 38, s. 216f.

opererade under brödrakonflikterna. Källorna är till sin natur tendentiösa, men genom anklagelserna framträder hur konflikterna kommunicerades och förklarades utifrån motstående parts negligering av de förväntningar som ställdes i en furstlig brödrarelation. Resningen 1568 kan på så sätt ses som en del av definitionskampen kring en broders rättigheter och skyldigheter, ett sätt att konstruera eller hävda samsynen för dynasti som gemensamt projekt. Resningen ingick på så sätt i en dynastibildningsprocess som utgick från bröderna men involverade andra samhällsgrupper genom lojalitets- och släktband. Trots denna artikels snäva fokus vid bröderna vittnar källornas offentliga karaktär om behovet att kommunicera och legitimera dynastiska projekt samt hur dessa involverade en mängd aktörer i form av släktingar, understödjare och publiker.

Konflikten mellan Erik XIV och hertig Johan under tidigt 1560-tal

Det dröjde inte länge efter Erik XIV:s trontillträde innan kungen sökte begränsa sina yngre bröders oberoende ställning. När Johan blev hertig över Finland på 1550-talet inrättades i Åbo en kammare som ansvarade för granskningen av fogderäkenskaper rörande den östra rikshalvan. Under Gustav I:s senare regeringsår tilläts hertigen utöva administrativa friheter som Erik senare skulle begränsa. Historikern Seppo Eskola har funnit att femton räkenskapsböcker från 1558 som borde ha granskats i Stockholm istället blev granskade i Åbo men endast fyra räkenskapsböcker från 1560 blev felaktigt granskade av Åbokammaren.²⁸ Detta väcker frågan om relationen mellan centralisering av stat respektive dynasti. Harald Gustafsson poängterar vikten av att skilja mellan dynastins och statens intressen eftersom dessa i vissa fall kunde överensstämma men i andra divergera. Gustafssons diskussion av *kongeloven* från 1665, genom vilken ansvaret för furstliga personers uppehälle överfördes från Oldenburgfamiljen till staten, visar på denna distinktion. Gustafsson medger dock att kungens intressen ofta var sammanblandade och att det inte alltid är tydligt huruvida regenten agerade i egenskap av kung av Danmark och Norge, hertig av Schleswig och Holstein eller som furstehusets överhuvud.²⁹ I praktiken kan det alltså i flera fall vara besvärligt att skilja mellan intressen. I de fall där aktörer själva inte gjorde en tydlig åtskillnad kan det vara berättigat att ifrågasätta värdet av att efterhandskonstruera en distinktion. Historikern Michael Braddick har argumenterat för att "the state does not want or do things; people want the state to do things".³⁰ Om aktörers intressen ofta var sammanblandade eller otydligt separerade kan det vara fördelaktigt att inte utgå från en distinktion mellan intressen utan studera hur dessa ramades in och motiverades.³¹

Problematiken med på förhand givna intressesfärer förkroppsligas i en artikel av historikern Kerstin Malcus från 1971. Malcus argumenter för att motsättningarna mellan kung och hertigar i politiska förhandlingar och aktioner 1561–1563 var en ideologisk konflikt där kungen representerade en statsrättslig ideologi för centralisering medan hertigarna representerade en länsrättslig ideologi för decentralisering. Konflikten handlade således om ideologiskt skilda synsätt rörande det förvaltningssystem som skulle råda inom riket och furstendömena samt hur regala rättigheter skulle fördelas.³² Malcus perspektiv på maktkampen som en ideologisk konflikt baserad på skilda rättsnormer leder förvisso till en rik analys men med ett dynastibildningsperspektiv kan maktkampen sättas in i ett annat sammanhang. Drivfjädern kan tillskrivas den ambivalens som existerade i dynastiska roller. Förutom de läns- och statsrättsliga argument som Malcus lyfter fram tycks logiken bakom flera beslut och praktiker påfallande ofta kunna kopplas till dynastibildningsprocesser. I sin analys av det tal som Jöran Persson ska ha hållit inför ständerna när Johan stod anklagad för förräderi 1563 påpekar Malcus att "[f]örhållandet mellan Erik XIV och hertigen som länsherre och läntagare skymms av sammanställningen broder och broder och far och son".³³ Istället för att betrakta de verkliga motiven som skymda bakom släktskapsformuleringar kan dessa vägas in i analysen som indikationer på sammanblandade intressen och normer. Kungens centraliseringsambition och hertigens decentraliseringssträvande kan ses inte bara som en fråga om stats- och länsrätt utan även om maktförhållanden och positioneringar inom en härskande familj, det vill säga om kungens vilja till dynastisk centralisering och hertigarnas motstånd.

Sammanblandade intressen och en intervention för dynasti- såväl som statscentralisering framträder i Arboga artiklar från 1561. Tidigare forskning har pekat på att det från 1400-talet generellt i Europa skedde en förändring mot att släktskapets patrilineära karaktär fick större betydelse, vilket tog sig uttryck i spridningen av primogenitur som arvs- och successionsprincip.³⁴ Eftersom det svenska arvrikets officiella införande byggde på principen om den äldste sonens successionsrätt uppstod tidigt diskussioner om hur reserver och övriga familjemedlemmar skulle kunna njuta sitt uppehälle och sin furstliga status på ett sådant sätt att oenighet kunde undvikas. Omläggningen av länsväsendet och införandet av ärftliga län i form av furstendömen var nära kopplade till arvrikets införande 1544. Som historikern Sven A. Nilsson har påpekat likställdes hertigarna med de adliga kungafränderna och Gustav I avsåg att de yngre sönerna skulle fungera som hans efterträdare medhjälpare. En väsentlig skillnad mellan hertigar och andra adliga läntagare var dock de administrativa befogenheter de åtnjöt, vilka Erik XIV försökte avskaffa genom Arboga artiklar.³⁵ Ytterligare en väsentlig skillnad för hertigarnas

identitet var att de i egenskap av kungasöner och i enlighet med faderns testamente kunde titulera sig som arvfurstar.³⁶

Trots hertig Johans invändningar och missnöje förmådde Erik XIV och rådet genomdriva Arboga artiklar under riksdagen. En tryckt redogörelse framhävde att detta skett med hertigarnas samtycke och underskrift men i realiteten synes bröderna inte ha närvarat.³⁷ Artiklarna framhävde släktgrenarnas hierarkiska relation och innebar en rad inskränkningar på brödernas friheter och oberoende.³⁸ I synnerhet den välkända fjortonde artikeln hade uttalat dynastiska implikationer genom bestämmelser kring utrikespolitik och giftermål. Paragrafen formulerades på ett sätt som till synes gjorde avkall på den viktiga dynasticentraliserande funktionen att kontrollera hertigarnas äktenskapshandel men genom en reservation gjordes giftermål till en fråga som krävde kungens godkännande:

Sammeledes skole fursterne icke något krich, fredestånd, förbundh, tractater heller någre riksens högvichtige handlinger medh fremmende herrer, furster eller potentater, föruthen kongungens råd och samtycke företage. Doch skall her medh gifftermåls- och hvad anlangar fursternes eigne saker, the ther doch icke äre konungen emoth eller under ögonen, icke förbudit vare.³⁹

Som bekant av den politiska historien kom hertig Johans politiska ambitioner i Baltikum att centrera kring en äktenskapsförbindelse med Sigismund II Augusts syster Katarina Jagellonica. Erik uppmuntrade till en början Johans planer. Det är tydligt att detta var en förening som hade potential att uppfylla alla de förväntningar som ställdes på ett dynastiskt giftermål.⁴⁰ Det dynastiska giftermålet kom dock att skapa spänningar i dynastibildningen eftersom olika förväntningar som följde på skilda släktskapsrelationer kom att ställas mot varandra. Äktenskapsmäklaren poängterade för den polske kungen Johans reservroll och oberoende ställning genom att betona att hertigen var en ”fri furste” som stod närmast i tronföljden.⁴¹ Avgörande för giftermålet och kontroversen med Erik XIV var det lån på 120 000 daler som hertigen beviljade Sigismund August. Erik XIV hade dessförinnan uttryckt skepsis mot företaget och bett hertigen att skjuta upp sina planer till dess att viktiga angelägenheter och försäkringar blivit förtydligade.⁴² I de anklagelser som Erik riktade mot Johan utpekades lånet, i kombination med Katarinas morgongåva och de pantslott som hertigen erhållit, som transaktioner vilka bröt mot Arboga artiklar. Erik hävdade att de utbyten som skett mellan Johan och den polske kungen gick utanför det sedvanliga i äktenskapsförhandlingar. I sitt försvar hävdade Johan dock att allt skett med kungens samtycke och att han, i linje med faderns testamente, agerat för rikets bästa. Ett viktigt argu-

ment var att de utbyten som skett mellan honom och Sigismund August var släktskapsmotiverade – en följd av den förpliktelse som svågerskap medförde.⁴³

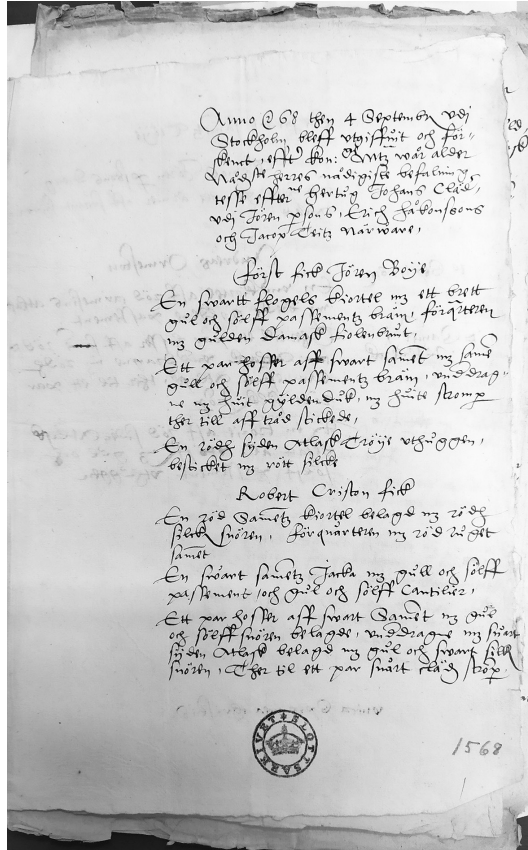
I talet som Jöran Persson ska ha hållit inför ständerna i juni 1563 framträdde de dynastiska spänningarna. Johan hade ombetts att infinna sig men förblev i Åbo.⁴⁴ Att hertigen inte dök upp kan ses som ett uttryck för Johans bristande samtyckte till rannsakingens genomförande.⁴⁵ Relativt få representanter från adeln synes ha närvarat och det finns flera indikationer på att hertigen fann de närvarande ranskarna ovärdiga.⁴⁶ I hertigens frånvaro anklagade Jöran Persson honom för förräderi. I Malcus analys av en senare återberättelse av talet poängteras att talet betonade lagen som överordnad alla former av blodsband. Argumentet syftade till att diskreditera Johans försvar. Hertigen menade att han inte brutit mot testamentesordningens förbud mot rikets avsöndring eftersom Katarinas morgongåva och livgeding följde på släktskap och äktenskapsavtal. Jöran Perssons hävdande av lagens prioritet över blodsband innebar dock att släktskap inte godtogs som en motivering till den påstådda avsöndringen. Argumentet syftade även till att framhålla att det inte var kungens vilja utan lagens påbud som gjorde att hertigen stod tilltalad för förräderi, ty ”fastän fursten är konungen förbunden genom närmaste blodsband, så är likväl lagens argument starkare än argument om blodsband”.⁴⁷ Spänningen mellan lag och blodsband är ur ett dynastibildningsperspektiv intressant. Medan Johan hänvisade till släktskap som legitima skäl för morgongåvan hävdade kungens representant att inga former av släktskap hade företrädde framför lag.⁴⁸ De skilda argumenten skulle kunna hänföras till två samexisterande normsystem: ett som appellerade till den sociala ordningens släktskapsföreskrifter och ett som appellerade till den statliga ordningens utökade jurisdiktion.

Ytterligare ett anklagelsetal ska Jöran Persson ha hållit i augusti samma år, men denna gång inte inför ständerna. Eftersom det senare talet inte låg till grund för en dom framhåller historiken Nils Ahnlund att det inte präglades av en ”juridiskt argumenterande disposition” i lika hög grad som det tal Malcus analyserat.⁴⁹ Liksom i fallet med föregående tal finns det källkritiska problem med att studera formuleringar som endast skrivits ned i efterhand. Vi förblir ovetande om graden av överensstämmelse mellan talen och de bevarade skrifterna. Vid en jämförelse av de bevarade efterhandsskrifterna är det dock påtagligt att tonen skiljer sig. I augustitalet synes släktskap ha utgjort inramningen för anklagelserna. Talets inledning ska ha betonat blodsförvantskap och skyldskap. Genom kärlek och samdräktighet borde bröderna ha varit varandra till ”godo och bistånd”. Gud och släktskap krävde lojalitet, enhet, omtanke och kärlek. Samtidigt poängterades att historien uppvisade flera exempel på att ”en broder hafver stått efter en annans välfärd och jämwäl der undertiden så widt kommit och stält sinn ondska i

wärcket, så att hann och hafver bragt then annan om halsen, lika som det med Abel och Cain skedde i begynnelsen”.⁵⁰ Resterande del av talet ska ha målat upp en idealiserad bild av Erik som tillmötesgående, stödjande och generös, alltid med sin broders bästa i åtanke. Johan däremot målades upp som driven av girighet, aldrig nöjd med sin lott och alltid eftersökande mer än vad som rätteligen tillföll honom.⁵¹

Det intressanta med den skilda tonen är antydningen att dynastibildningens strategier synes ha anpassats efter kontext och åhörare. I båda fallen ska Jöran Persson ha anklagat hertigen för bristande dynastiskt deltagande men appellerat till olika normer. Inför ständerna ska lagens företrädare framför släktskap ha betonats men när domen väl var förkunnad legitimerades och förklarades den med hänvisning till normer kring skyldigheter och rättigheter i en brödrarelation. Johan ska vid ett annat tillfälle ha hållit ett tal inför menigheten vid en marknad i Åbo och enligt en återberättelse av talet ska Johan då ha hävdat sitt dynastiska deltagande. Hertigen framhöll att han fått till stånd en försoning mellan Erik och deras far när Erik hamnat i onåd, verkat för Eriks äktenskap med Elisabet I av England, att han gift sig med Katarina för rikets bästa i en tid då många fiender hotade samt erbjudit så mycket stöd i kriget mot Danmark som han kunde förmå. Anklagelserna mot Erik ska bland annat ha gått ut på att kungen tagit delar av hertigarnas arv, att Erik själv hade velat gifta sig med Katarina, att han velat fördriva hertigarna, hållit inne systrarnas brudskatt och brutit mot Gustav I:s testamentsordning. Johans roll som reserv uppges också ha figurerat i en anklagelsepunkt som gick ut på att Erik lovat att Johan, såsom näst i tronföljden, skulle uppta regementet under Eriks färd till England men istället utsett Svante Sture som föreståndare.⁵²

Efter att Jöran Persson hållit sitt tal inför ständerna dömdes Johan i enlighet med högmålsbalken till förlust av jord, gods och liv.⁵³ Straffet överlämnades dock till kungen att avgöra och påföljden mildrades till fängelse. Fängslandet kan ses som höjden av dynastisk centralisering och var en av de strategier som brukades för att uppnå centralisering i euroasiatiska imperier.⁵⁴ Erik hade dock varit villig att låta sin broder behålla sitt furstendöme under villkoren att han underkastade sig en omfattande dynastisk centralisering genom att avsäga sig politiska rättigheter, förbli i Finland, gå med på att övervakas av en utav konungen utsedd ämbetsman samt överlåta sin plats i tronföljden till de yngre bröderna.⁵⁵ Johan godtog inte dessa villkor, vilket indikerar att han var ovillig eller oförmögen att ge upp sin roll som reserv och självständig furste på kungens anförda grunder. Fängslandet innebar att hertigens rörelse- och handlingsutrymme kontrollerades, att hertigparets tillgångar inventerades på Stockholm slott för kungens omfördelning och hertig Magnus tilldelades rollen som ny reserv.⁵⁶

Erik XIV:s fängslande av hertig Johan innebar att kungen lade beslag på hertigens tillgångar. När kampen om kontrollen över slotten runt om i riket pågick i början av september 1568, visar ett dokument att hertigens beslagtagna kläder distribuerades i bland andra Jöran Perssons närvaro. Bland mottagarna fanns ryttmästarna Jöran Boije och Robert Crichton. Originallet förvaras i Slottsarkivet, *Kungliga och furstliga personers enskilda egendom*, vol. 5.

Hertigarnas resning 1568

Ett framträdande motiv i hertigarnas politiska kommunikation och legitimeringsstrategi under sommaren 1568 var att utmåla Erik XIV som en tyrann. Tyrannporträttet var en befintlig resurs i den politiska kulturen och Gustav I:s resning hade presenterats som en befrielse från Kristian II:s tyranniska styre.⁵⁷ Arvrikets införande skapade dock nya förutsättningar för hur en resning kunde rättfärdigas. Enligt ärkebiskopen Laurentius Petri kunde en avsättning inte motiveras enbart utifrån tyranni. Lojalitet mot kungen kunde endast avsägas om han var oförmögen att försvara sina undersåtar

eller om hans handlingar, utan stundande förbättring, hotade att förstöra en gudomligt sanktionerad social och samhällelig ordning.⁵⁸ Hertigarnas legitimering kunde således inte bara peka ut Erik som en tyrann utan behövde också förmå presentera dem som återställare av en förlorad social ordning, vilket även omfattade föreställningar om en dynastisk ordning. I ett öppet brev till Västmanlands och Västerås stift poängterades att Eriks tyranni tog sig uttryck i just det förtryck som han utsatt sina yngre bröder för.⁵⁹

Enligt Johan hade förtrycket gjort hertigarna nödda och tvungna till en resning, men det poängterades att Erik inlett fejden. På grund av ”hat oc afvund” hade Erik dragit tillbaka samtycket till Johans giftermål med Katarina och hans svägerskap med Sigismund August. Johan poängterade dock att det initialt hade funnits samtycke och att kungen hade uppmuntrat äktenskapshandeln. Sedan lyfte Johan fram Eriks vilja att avhända hertigarna deras furstendömen, Jöran Persson roll i riksstyrelsen, Sturemorden och Eriks planer på att utlämna hans kära husfru och furstinna till ryssarna. Eriks vilja att ta ifrån hertigarna deras furstendömen, vilka de erhållit genom faderns testamente och Sveriges rikets inbyggares bekräftelse, utan att ersätta dem med något furstligt underhåll samt kungens vägran att lämna hertigarna deras arvegods kunde enligt Johan bara tolkas som att Erik hade för avsikt att förgöra dem.⁶⁰ Flera punkter rörde förvisso frågor som inte direkt kan kopplas till dynastiska problem utan appellerade till menighetens lidande under styret. Den avslutande, fjortonde punkten påpekade dock att Erik, sedan sin regeringstids början, haft avsikten att ”fördärva” hertigarna, adeln och fäderneslandet som fadern befriat från danskarna. Johan anklagade i denna punkt Erik för att dagligen fundera över ”huru han kunde oss oc menige Sverigis rikis gamle adel, som igen är, om halsen bringe oc tyrannlige mördhe”.⁶¹

En kung som verkade för dynastisk centralisering gjorde sig alltså sårbar för anklagelser om förtryck och orätt. Att arbeta för dynastisk centralisering innebar en balansgång, att flytta fram sina positioner genom omförhandling av de förväntningar som lagar, traditioner, släktskap och makteliter fordrade samtidigt som förväntningarna satte vissa gränser på så sätt att de behövde uppfyllas, eller åtminstone uppfattas som att de uppfylldes.⁶² Med tiden blev det påtagligt att Erik inte lyckades med denna balansgång eller levde upp till de förväntningar som ställdes på honom av bröderna och av adeln. Sturemorden, återinsättandet av Jöran Persson och giftermålet med Karin Månsdotter gjorde att anklagelser om tyranni samt nedbrytningen av den sociala ordningen och kungens oförmåga att försvara sina undersåtar fick fäste och fungerade som en effektiv tolkningsram.

Sturemorden, med uppenbara slätkopplingar, kunde placeras i denna tolkningsram. Att patrilinjärt släktskap var viktigt under 1500-talet kan

urskiljas i brödernas återkommande hävdande av sina ärftliga rättigheter med hänvisningar till faderns testamente, men spinnsidan förblev betydelsefull. Det lades en vikt vid att Erik och hans syskon inte hade samma moder. Som söner till Margareta Eriksdotter Leijonhufvud var hertigarna närmare besläktade med den inhemska aristokratin än kungen, vars mor var Katarina av Sachsen-Lauenburg. I en dagboksanteckning daterad den 7 juli 1566 skrev Erik att hans kusin, hertig Magnus av Sachsen ”så mycket förstått af dagligt umgänge, att hertigens av Finland släktingar icke skulle blifva mig trogna och tillgifna”.⁶³ I den trohetsförsäkran som Vadstenas borgerskap gav hertig Johan i juli 1568 lyftes fram att kungen ”aldeles står hans f[urstliga] N[åde] sampt hans f. N. käre brodher thenn högborne furste hertigh Karl och theris f. N. blodzförvanther, Sverigis rikes adel, effter lif och välfärdh”.⁶⁴

De adelsmän som mördades i maj 1567 var Svante Sture, gift med hertigarnas moster, och två av hans söner, hertigarnas kusiner. Flera av Svante Stures söner tjänstgjorde vid de furstliga hoven.⁶⁵ Släktskap och tjänst vid hertighoven garanterade visserligen inte trohet till hertigarna och opposition mot kungen. När konflikten mellan Johan och Erik eskalerade 1563 uppmanade Svante Sture, som förärats med grevetitel 1561, sin son att lämna hertig Johans hov och hålla sig till den ed som de svurit kungen.⁶⁶ Eriks införande av greve- och friherretitlar, med de län, förmåner och rättigheter dessa medförde, hade varit en strategi för att skapa närmare allianser mellan kronan och aristokratin. Med tiden synes Erik dock ha uppfattat ett mindre behov av att tillfredsställa adelns önskemål.⁶⁷ Sturemorden, delvis följden av att Eriks page under tortyr erkänt att Svante Sture, Per Brahe och Gustav Olsson (Stenbock) konspirerat genom att förhindra det engelska giftermålet, skapade dock nya förutsättningar för relationen mellan kung, aristokrati och hertigar.⁶⁸ Föreställningar om förhindrandet av det engelska giftermålet, vilket även var en anklagelse riktad mot hertig Johan, torde av Erik ha utgjort ett politiskt såväl som dynastiskt sabotage. När tidigare planer på ett äktenskap med Kristina av Hessen omintetgjorts skrev Erik 1564 i ett brev till Nils Gyllenstierna att det tycktes vittna om konspiratoriska försök till ”att vårt Vårt namn, släkt och härkumst måtte så blive utsläkt efter Oss”.⁶⁹ Eriks närmanden till den engelska drottningen upphörde först på våren 1567, ett par månader före giftermålet med Karin Mänsdotter.⁷⁰

Mordet på Sturarna blev dock inte utlösande för resningen och kungens avsättning eftersom skulden lades på Jöran Persson.⁷¹ I en anklagelseskrift författad på Märta Stures initiativ, efter att sonen Nils Sture vanärats i Stockholm 1566, pekades Jöran Persson och kungens rådgivare i nämnden ut som förövarna och de onda männen bakom händelsen.⁷² Även i hertigarnas anklagelseskrifter fick Jöran Persson en framträdande roll då

han i hög grad pekades ut som ansvarig för styrets tyranni. I en skrivelse från hertig Karl till Erik, daterad den 18 augusti 1568, menade hertigen att han och brodern inte alls satte sig upp mot fäderneslandet. De hade blivit tvingade till sina aktioner på grund av kungens okristliga regemente och "för then ärelöse förgifftige förråderer och blodhunden Jörenn Pedersson som E. K. W. hafwer sat oss öffwer huffwdet och andre högvichtige orsakers skuld".⁷³ En viktig förklaring som angavs till resningen var således att kungen åsidosatt hertigarna till förmån för Jöran Persson. Förutom att ha en framträdande roll inom kansliet och därigenom upprätta ett kontroll- och övervakningssystem som, enligt Ivan Svalenius, drev äldre sekreterare att stödja hertigarna, synes ministerfavoriten ha haft en viss talan rörande Eriks dynastibildning.⁷⁴ Han avrådde exempelvis Erik från ett äktenskap med Sten Eriksson Leijonhuvuds dotter.⁷⁵

Efter Sturemorden blev Jöran Persson avsatt och en kompensation betalades ut till Märta Sture. Avgörande för aristokratins vändning till hertigarna var återinsättandet av Jöran Persson samt återbetalningskravet på kompensationspengarna.⁷⁶ Detta föranledde Märta Sture att ekonomiskt understödja hertigarna med silver.⁷⁷ Symbolerna på de mynt som hertigarna lät prägla av insamlat silver från mostern men även brodern Magnus silverkammare vittnar om deras gemensamma projekt och samsyn: på ena sidan Johans och Karls initialer sammanbundna med en kronbeklädd vase och på andra sidan tre kronor.⁷⁸ Märta Stures bror, hertigarnas morbror, Sten Eriksson Leijonhuvud gav också sitt stöd för resningen.⁷⁹ Han hade tjänstgjort vid Eriks hov men fallit i onåd samtidigt som Svante Sture. Under Eriks borta-

Hertigarna Johans och Karls sammanbundna initialer på de så kallade blodsklippingarna kan ses som ett bildligt uttryck för hur de yngre bröderna bidrog till ett gemensamt dynastiskt projekt under resningen 1568. När Johan och Karl senare blev osams, bland annat rörande myntregalet, vittnade avbildningarna på mynten inte om ett gemensamt dynastiskt projekt.

varo 1567 inträdde Sten Eriksson och Per Brahe i riksstyrelsen och enligt sekreteraren Sven Elofsson yrkade dessa båda män i oktober samma år på hertig Johans frigörelse.⁸⁰ Utan framgång hade tidigare hertigens systrar anhängit om Johans frigörelse och änkedrottningen erbjudit sig förhandla om en förening.⁸¹ De framträdande adelsmän som förlorat kungens nåd och stöttade hertigarna – Per Brahe, Sten Eriksson och Gustav Olsson – vara alla besläktade med varandra, med hertigarna och de mördade Stureherrarna.⁸²

Efter frigörelsen av hertigfamiljen 1567 hade försök gjorts att få till stånd en förening mellan Erik och Johan. Olika versioner av koncept till föreningskontrakt finns bevarade, vilka upprättats vid sidan av de muntliga överenskommelser som ingåtts mellan hertigen och kungen. Uppenbarligen sågs ett behov av att formalisera den dynastiska relationen i skrift när tilliten var låg mellan parterna och i den politiska relationen.⁸³ Ett koncept (*A*) utfärdades i Johans namn i januari 1568.⁸⁴ Ett reviderat motförslag (*C*) lades fram i Eriks namn i mars.⁸⁵ Formuleringarna i *C* överensstämmer dock bättre och i stora drag med ett odaterat föreningskoncept (*B*) som utfärdats i Johans namn.⁸⁶ Vissa i dynastiskt hänseende väsentliga skillnader framgår vid en jämförelse mellan koncepten. Efter att *A* författats nedkom Karin Månsdotter med sonen Gustav. För Erik var det viktigt att hävda sonens äkta och högborna börd samt hans successionsrätt. I *B* och *C* yrkades således på att hertigen skulle erkänna Gustav Eriksson som kungens äkta son och arvinge. Att det slutliga kontraktet avsåg formalisera den dynastiska relationen urskiljs på så sätt att flera formuleringar förankrades i släktskap. I *A* föreskrevs dessutom att Johan lovade vara en ”god, trogen och lydig Broder och Wän” i enlighet med den ed han svurit vid kröningen medan det i *B* och *C* istället framhölls att Johan skulle vara en god, trogen/rätträdig och lydlig/lydaktig ”Broder och undersäte”.⁸⁷ I de senare förslagen betonades således Johans underordnade roll, vilket gav uttryck för Eriks dynastiska centraliseringssträvande.

Samtliga tre förslag föreskrev att Karin skulle erkännas som drottning. Giftermålet mellan Erik och Karin blev viktigt för resningens tolkningsram liksom i konsolideringen som skedde efter Johans trontillträde. Enligt historikern Michael Roberts var det äktenskapet och Karins kröning som ”made a rising certain”.⁸⁸ För att inte se resningen som något oundvikligt vore det lämpligare att se händelsen som avgörande för att tolkningsramen om regimens oförmåga att tillgodose de fundamentala skyldigheterna att tillhandahålla beskydd, upprätthålla lag och ordning samt uppfylla förväntningar blev övertygande.⁸⁹ Nödvändiga ekonomiska resurser lyckades dessutom förvärvas.⁹⁰

Ett offentligt och officiellt bröllop nödvändiggjordes av prins Gustavs födelse, för att han skulle kunna räknas som kungens legitima arvinge.

Hertigarna infann sig inte vid bröllopet.⁹¹ Eftersom prinsessan Sofias bröllop hölls samtidigt som Eriks och Karins närvarade hon samt system Elisabet. Vid Karins kröning dagen därpå var dock även prinsessorna frånvarande.⁹² Förutom att frånvaron indikerade bristande samstämmighet antyder mistycket och valet att inte dyka upp även en ovilja att uppta Karin i den dynastiska gemenskapen.⁹³ En liknande distanserande tendens kan urskiljas i ett koncept till en skrivelse adresserad från Karin till prinsessorna Sofia och Elisabet i maj 1568. Med en artighetsfras avsedd att adressera jämlikar bad Karin "systerligen" prinsessorna sända henne en skraddare inför det kommande bröllopet. Av en okänd hand har senare alla förekomster av ordet "systerligen" strukits över i texten.⁹⁴

Även adresseringar i de brev som utbyttes mellan bröderna under sommaren 1568 vittnar om att den dynastiska gemenskapen var ställd på sin spets. Det rörde sig visserligen inte om en uttalad dynastisk exkludering. Karl adresserade exempelvis Erik med artighetsfrasen "Wår broderlige helssen" men tonen skilde sig från den i brev skickade till Johan. Det kunde då istället heta "Wår broderlige och kärilige helssen sampt alt annedt meere huad kärt och got ähr".⁹⁵ Broderskap och statusvärdighet förnekades alltså inte, men ett visst inslag av distansering kan utläsas på jämförelse.⁹⁶ Mer påtagligt nyttjades brödrrelationen i hertigarnas såväl som kungens argumentation för att understryka att motstående part agerat med största orätt. Anklagelser som riktades, både från hertigarna mot kungen och från kungen mot hertigarna, handlade alltså i flera fall om att den motsatta parten inte agerat på ett sätt som anstod en broder. Hertigarna menade exempelvis att Erik förvägrat dem arv och rättigheter som tillstod dem.

Beskyllningar om att dynastiska roller inte uppfyllts framgick tydligt i de anklagelser som Erik riktade mot sina bröder, i synnerhet genom "Mandat till menige man och Riksens Ständer, att the skola antasta alla hertig Johans tienare och föra them fengzliga till Hans Kongl. Maj:t" från den 25 juli 1568. Enligt Erik hade Johan ända sedan barndomen missunnat honom "then lycke och anseende som Gudh Alzmechtig, menige Riksens ständer, och Wår salige Herr Fader, höglofflig ihogkommelse, hafwer Oss till ärnet".⁹⁷ Hertigen hade vid upprepade tillfällen agerat för egen vinning och till rikets skada. Johan hade drivits av avund när han ingått äktenskap med Katarina och agerat med varken kungens eller ständernas samtycke, men av "broderlig benägenhet och Christelig medlidende" hade Erik mildrat påföljderna till ett fängelsestraff. När Erik och Johan väl ingått en förening hade hertigen lovat honom och hans arvinge trohet, men denna ed hade han sedan brutit.⁹⁸ I ständernas deklaration mot hertigarna, vilken utgick i kungens namn, utpekades Johan och Karl som skyldiga till att vilja "platt uthrote och förtyckie" kung Eriks "livsarfingar och ächte mandz afföde".⁹⁹

Efter att ha avhandlat Johans förräderi kom Erik i sitt mandat in på frågan om Karl. Johan anklagades för att ha "tubbet sin yngste broder" med sig, även om kungen honom "intet ondt hafwe förskylt, althenstund seden Wår salige Herr Fader död war, hafwe Wij födt honom op i Wårt Konglige Hoff".¹⁰⁰ Erik gjorde sedan en poäng av att han beviljat Karl räntan och innehavet av dennes furstendöme men att Karl brutit mot faderns testamentesordning genom att vägra avlägga rusttjänst. Stycket om Karls förräderi avslutades på ett sätt som framhöll dynastiska aspekter:

Och kunne Wij wäl besinne, at han för högfärd och Hertig Johans onde ingifwende, hafwer latidt sig ther til bewåge, synnerligen efter the bäre ther stoor afwund wid, at Gud hafwer giwit oss echte Lifsaewinge och mandz afföde, och at the icke skole få rote Wår härkumpst platt uth, så at ingen skulle lefwe igen, som woro född af Oss, ändoch Wij gerne hade undt them Land och Län, hwad Wår salige Herr Fader them ervedt hade.¹⁰¹

Med ett dynastiperspektiv på konflikten kan stridsfrågan under upproret ses handla om de förväntningar som bröder skulle ställa på varandra. Arvrikets införande och hertigrollerna som omsattes i praktik efter Gustav I:s död intensifierade reservens dilemma, ett behov att definiera dessa roller samt hävda en samsyn. Eftersom Gustav I:s testamente skapade tvetydigheter inleddes en intensifierad dynastisk centraliseringskamp, en kamp om att definiera (samt om rätten att definiera) yngre och äldre bröders förväntade roller och rätta agerande. Dynastiska projekt konstruerades genom brödernas försök att definiera vad dynastiskt deltagande, i form av broderskap, innebar. Eriks mandat anklagade hertigarna för bristande dynastiskt deltagande och i linje med de idéer som presenterats av Geever och Marini (att bröder som inte stödjer sin äldre broder kan ses som tillhörande en annan dynasti) proklamerade Erik: "Och slechtes the för then skuld icke så myckit på Wår Salige käre Herr Fader, uthen mere brå på en annen slecht".¹⁰² Att Erik och hans syskon inte hade samma mor synes ha tillämpats som ett argument för att diskreditera hertigarna i dynastiskt hänseende, men detta var en exceptionell strategi. Senare poängterades i texten att Johans onda karaktär framgick av att han inte kunde överge sitt bittra hat mot någon som var hans "kötzlige broder" och gjort honom mycket gott.¹⁰³ Släktskapet som förband kungen och hertigarna genom en gemensam fader förbisågs i regel inte, utan nyttjades i kampen, men även om kungen och hertigarna tillhörde samma familj tog mer än ett dynastiskt projekt form under 1560-talet. Konflikterna kretsade kring diskrepansen i samsyn som motverkade ett gemensamt projekt. Dynastisk centralisering var ett sätt att hävda en

samsyn men reservens dilemma försvårade konstruktionen av det gemensamma projektet dynasti.

Avslutning

För att återgå till inledningens övergripande frågor kan vi på nytt fråga hur dynasti konstruerades under 1560-talet och i vilken mån det är möjligt att tala om *en* Vasadynasti. Utifrån förståelsen av dynasti som ett gemensamt projekt, beroende av samsyn för samarbete och koordinerat deltagande, förefaller den rimliga slutsatsen vara att det under 1560-talet vore missvisande att tala om *en* Vasadynasti. Gustav I:s testamente kan ses som ett koordinationsmedel men avsaknaden av en koordinator i husets *paterfamilias* medförde svårigheter i att få till stånd en samsyn i form av dynasticism. Konflikterna handlade just om att utifrån tvetydiga dynastiska roller och bristande samsyn definiera hur denna samt det gemensamma projektet och samarbetet skulle se ut. Resningen var i sig ett medel för detta. Under 1560-talet framträder, på grund av bristande samsyn, konkurrerande dynastiska projekt och Johans trontillträde kan på så vis ses som ett dynastiskifte. Konkurrenten bidrog dock till en övergripande dynastibildning genom att just söka eliminera tvetydigheter och formulera en samsyn. Hertigarna deltog här i ett gemensamt projekt även om detta senare skulle krackelera när Johan III och hertig Karl ställdes inför reservens dilemma. Arboga artiklar var ett sätt för Erik XIV att hävda sin tolkning och verka för centralisering. Därigenom sökte kungen konstruera *en* dynasti och etablera sig själv som en koordinerande *fraterfamilias* genom att beskära släkträdet och hävda sin linjes företräde. Reservens ambivalenta identitet, i kombination med inneboende spänningar i familjens kärna, till följd av släktskaps- och lojalitetsband till den inhemska aristokratin samt äktenskapsfrågor, försvårade dock detta projekt.

När Gustav II Adolf skrev sina memoarer på 1620-talet pekade han ut Gustav I:s beslut att dela upp riket i hertigdömen som farfaderns enda misstag.¹⁰⁴ En korporativ maktdelning genom utdelning av furstendömen till yngre söner var i sig dock inget inneboende problem så länge varje son var villig att bidra till ett gemensamt projekt och fungera som en kroppslemmar koordinerade av ett huvud.¹⁰⁵ Problemen som uppstod i mitten av 1500-talet var förknippade med identiteterna av arvfurste och arvkonung samt förväntningar som ställdes på dessa identiteter i en brödrarelation. För en yngre broder vars identitet var sammanknuten med furstlig status skapades ett incitament, som delades av samtidens furstar, att i äktenskap söka statuslikvärdighet eller prestigeökning.¹⁰⁶ Dynastiska relationer kopplade till äktenskap och broderskap skapade spänningar i brödrarelationen när den

äldre brodern hade tydliga centraliseringssträvanden. Hertigarna hävdade att detta bröt mot vad broderlighet föreskrev eftersom det exkluderade dem från ärftliga rättigheter och korporativa dynastiska positioner. Likaså menade kungen att hertigarna inte levde upp till broderskapets förväntningar när de gick emot hans centraliserings- och koordineringsambitioner.

Detta för oss in på frågan om relationen mellan dynastibildning och statsbildning. Kortfattat skulle statsbildning kunna definieras som

the process of [...] lifting a number of functions out of the social order and into a special politico-administrative sector which possessed sovereign authority, and in which the superior political structure sought to expand its field of action to cover an ever larger part of communal life.¹⁰⁷

Harald Gustafsson har föreslagit att stats- och dynastibildning möjligen understödde varandra när båda gick i centraliserande riktning men att de kanske var relativt oberoende processer.¹⁰⁸ 1560-talets konflikter visar att kungen förband dynastibildning och statsbildning genom att i högre grad vända sig till en politisk-administrativ sektor än den sociala ordning som hertigarna vände sig till för dynastisk reglering. Hertigarnas och deras aristokratiska släktingars agerande kan sägas ha följt en ”fejdens sociala logik” medan kungens och hans mäns agerande appellerade till en logik som i flera avseenden bröt mot denna.¹⁰⁹ Jöran Perssons första tal är ett exempel på detta, men det andra talet samt kungens utfärdade mandat visar att legitimiteten behövde förankras i släktskapets sociala ordning. Det existerade med andra ord konkurrerande normsystem som olika parter vände sig till för att hävda sina respektive dynastiska projekts legitimitet. Att återkräva den compensation som utgått till Märta Sture samt kröningen av Karin Månsdotter utgjorde så grova överträdelser av den sociala ordningen att de inte för hertigarna kunde förklaras på ett sätt som gav legitimitet och stöd för kungens dynastiska centralisering.

Tidigare forsknings slutsatser att dynastiska kamper bidrog till statsbildning kan således både stödjas och problematiseras av en närmare blick på dynastibildningsprocesser. Likaså Wolfgang Reinhards idé om intressekontinuitet kan problematiseras. Att få till stånd dynastisk intressekontinuitet var processer kantade av dynastisk intressekonflikt. Under 1560-talet erbjöds olika arenor för olika aktörer, där kungen i högre grad vände sig till riksdagen och hertigarna till menigheten i landsändarna samt adliga släktingar. I förlängningen kan dock dynastibildning ha bidragit till statsbildning eftersom dynastisk centralisering hade som mål att eliminera tvetydiga släktskapsroller genom att införa en tydligare hierarki och beskära släktrådet, vilket bidrog till sammanförandet och enhetliggörandet av stat

och (den härskande familjens) status, av *reason of state* och *reason of dynasty*.¹¹⁰ Båda projekten ingick i foreringen av en dynastisk stat samt försök att definiera över- och underordning i och mellan normsystem och relationer, dels inom den härskande familjen, dels i samhället i stort. 1560-talets dynastibildning fick till följd att framtida konkurrens delvis tog sig andra uttryck. När hertig Karl intensifierade sitt dynastiska projekt vände han sig i hög grad till riksdagen (i Sigismunds frånvaro) även om han dessutom nyttjade patron-klientförhållanden för att hävda sin position.¹¹¹ Till konstruktionen av maktstaten som idealtyp bör konstruktionen av en dynastisk stat således vägas in och liksom skattestaten, militärstaten och byråkrattistaten ses som ett program präglad av dynamiska processer och interaktioner.¹¹² Dynastiska projekt, forandet av en samsyn och strävan efter dynastisk centralisering, konstruerades på en rad av varandra beroende nivåer, i linje med historikern Jeoren Duindams koncentrisk modell (härskare, dynasti, hov, rike) och förbands på så sätt med statsbildningsprocesser.¹¹³

Sammanfattningsvis kan 1560-talets konflikter ses handla om konstruktionen av en dynasti och dynastisk stat när reservens dilemma skapade tvetydighet i hur dessa projekt skulle se ut. Ur ett sådant perspektiv tillhandahåller den nya dynastiska historien infallsvinklar som belyser drivkrafter i statsbildningsprocesser, vilka tenderar att förbises när dynasti eller dynastisk legitimitet ses som på förhand givna fenomen eller bakgrundsförutsättningar. Genom att fråga vilka dynastiska projekt som behövde legitimeras och på vilket sätt dynasti konstruerades kan dynastibildning lyftas fram som centralt för statsbildningsprocesser.¹¹⁴ I linje med Geervers introduktion av fältet poängteras således i denna artikel att dynastier inte bör ses som givna, statiska eller underordnade faktorer för historisk förändring.

Summary

Dynastic Centralization in Sweden in the 1560s: "The problem of the Spare" and the Ducal Rising of 1568

In a previous issue of *Scandia* (2019:2), historian Liesbeth Geervers argued that "new dynastic history" has emerged as a field within the discipline of history. This article elaborates on some of her suggestions discussing the fraternal conflicts in Sweden in the 1560s from the perspectives of dynastic centralisation and "the problem of the spare". The conflicts between Erik XIV and his brothers, Duke Johan and Duke Karl, in the early 1560s and the rise of the dukes in 1568 are mainly studied through printed source material in the form of public speeches, libels and accusations exchanged between the brothers.

The article argues that the conflicts and accusations exchanged between the brothers were part of dynasty formation processes. Erik XIV worked towards dynastic centralisation and sought to obliterate the ambiguous status granted to the dukes as royal spares, thereby asserting his view of the common ground that should form the basis for the joint project of dynasty. However, the ambiguity of the ducal roles resulted in the emergence of multiple dynastic projects rather than a single joint project. There was a divergence in the common ground, expressed through the brothers' accusations of disregarded fraternal expectations, obligations and rights. Erik XIV's construction of a centralised dynasty with himself as coordinator turned into an increasingly difficult task, especially as he acted as an older brother and as various coexisting norm systems could be invoked to support his brothers' dynastic claims. The king turned dynasty and state formation into a joint enterprise whereas the dukes increasingly turned to "the social order" in order to gain support from the nobility, legitimise their claims and delegitimise those of Erik XIV. The king was presented as a tyrant working towards the breakdown of the social and dynastic order they wished to uphold with reference to hereditary, patrimonial and patrilineal rights. The implications of publicly accusing the opposite party of not having lived up to the expectations or fulfilled the obligations of a brother was a question of dynasty formation, yet also tied to processes of state formation. From such a perspective, the regime shift in 1568 can be seen as a dynastic shift, building a common ground for a brief period enabling the joint project and coordination of dynasty. However, subsequent developments in the sixteenth century demonstrate that the problem of the spare continued to haunt the formation of *one* dynasty.

Keywords: dynasty formation, dynastic centralisation, dukes, Sweden, sixteenth century

Noter

- 1 Ett särskilt tack riktas till Liesbeth Geevers och Harald Gustafsson som låtit mig ta del av opublicerade artiklar och välkomnade mig till en workshop om dynastibildning. Tack även till Magnus Linnarsson, Mats Hallenberg och Joakim Scherp för anordnandet av en workshop där ett tidigt utkast av artikeln presenterades samt till de anonyma granskarna för hjälpfulla kommentarer.
- 2 Anon., "Sven Elofssons Paralipomena", *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, vol. XII, Stockholm 1825, s. 163 (hädanefter *HSH* följt av volymnummer och utgivningsår).
- 3 Helge Almquist, "Från Erik XIV:s sista regeringstid", *Personhistorisk tidskrift* 1911:4, s. 293.
- 4 Emil Hildebrand (red.), *Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidevarvet 1521–1718*, ser. 1, avd. 1, d. 2, 1561–1592, Stockholm 1899, s. 181–233 (hädanefter *SRA* följt av utgivningsår).

- 5 Harald Gustafsson, "Statsbildning och territoriell integration. Linjer i nyare forskning, en nordisk ansats samt ett bidrag till 1500-talets politiska geografi", *Scandia* 1991:2, s. 215–217.
- 6 August Aronsson, *Löfte, tvist, försoning. Politikens spelregler i 1300-talets Norden*, Uppsala 2017; Karin Sennfeldt, *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*, Hedemora 2001, s. 29.
- 7 Hasse Petrini, *Källstudier till Erik XIV:s och Nordiska sjuårskrigets historia*, Lund 1942, s. 5–13.
- 8 Liesbeth Geevers, "Scandia introducerar: Ny dynastisk historia", *Scandia* 2019:2, s. 87–97.
- 9 Mary Jo Maynes & Ann Waltner, *The Family: A World History*, Oxford 2012. Till den tidigare forskningen med fokus på statsbildning och statsrättsliga aspekter kan exempelvis anföras Sven A. Nilsson, *Krona och frälse i Sverige 1523–1594. Rusttjänst, länsväsende, gods politik*, Lund 1947; Birgitta Odén, "Gustav Vasa och testamentets tillkomst", *Scandia* 1963:1, s. 94–141; Kerstin Malcus, "Ideologiska konflikter och rättslig argumentering 1561–1563", *Scandia* 1971:1, s. 71–145; Lennart Hedberg, *Företagarfursten och framväxten av den starka staten. Hertig Karls resursexploatering i Närke 1581–1602*, Örebro 1995; Petrini 1942.
- 10 John P. Maarbjerg, "Review: Sweden, the First Modern State: Tilly's Assertion, 'War makes States, and vice versa'", *Scandinavian Studies* 2004:3, s. 391.
- 11 Leon Jespersen poängterar betydelsen av den nyetablerade Vasadynastins behov av legitimering i "The Constitutional and Administrative Situation", i *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, Leon Jespersen (red.), Odense 2000, s. 50–55; Knud J.V. Jespersen har jämfört de svenska och danska rikenas politiska kultur samt skilda statsbildningserfarenheter och menar att orsakerna delvis kan härledas till respektive kungadömes specifika omständigheter rörande dynastiernas materiella resurser. Knud J.V. Jespersen, "Repression and Representation: Political Culture in Early Modern Scandinavia", i *Realities of Representation: State Building in Early Modern Europe and European America*, Maija Jansson (red.), New York 2007, s. 133–147.
- 12 Wolfgang Reinhard, "Das Wachstum der Staatsgewalt: Historische Reflexionen", *Der Staat* 1992:1, s. 65.
- 13 Geevers 2019.
- 14 Harald Gustafsson, "Dynasty Formation: The Danish Oldenburgs 1536–1699", *Historisk tidskrift*, under publicering; Jeroen Duindam, *Dynasties: A Global History of Power 1300–1800*, Cambridge 2016, s. 1–20 och 88–89.
- 15 Jonathan Spangler, "The Problem of the Spare: Introduction to the Issue Dedicated to 'Heirs and Spares'", *The Court Historian* 2014:2, s. 119–128; Jonathan Spangler, "Expected then Passed Over: Second Sons in the French Monarchy of the Seventeenth Century", i *Unexpected Heirs in Early Modern Europe: Potential Kings and Queens*, Valerie Schutte (red.), Cham 2017, s. 179–203.
- 16 Liesbeth Geevers, "Safavid Cousins on the Verge of Extinction: Dynastic Centralization in Central Asia and the Bahrāmī Collateral Line (1517–1593)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 2015:58, s. 293–326.
- 17 Gustafsson, under publicering.
- 18 Geevers 2019, s. 88.
- 19 Liesbeth Geevers & Mirella Marini (red.), *Dynastic Identity in Early Modern Europe: Rulers, Aristocrats and the Formation of Identities*, London & New York 2015, s. 11–13.
- 20 Ana Maria S.A. Rodrigues, Manuela Santos Silva & Jonathan Spangler (red.), *Dynastic Change: Legitimacy and Gender in Medieval and Early Modern Monarchy*, Albingdon & Oxon 2020, s. 2–3.

- 21 Geevers & Marini 2015, s. 10.
- 22 Duindam 2016, s. 1.
- 23 Herbert H. Clark, *Using Language*, Cambridge 1996.
- 24 Odén 1963.
- 25 Se Malin Grundberg, *Ceremoniernas makt. Maktöverföring och genus i Vasatidens kungliga ceremonier*, Lund 2005, s. 108–110; Thure Annerstedt, *Resningen 1568. En historisk studie*, Göteborg 1880; Rudolf Elander, *Stämplingarna mot Erik XIV, I–III*, Stockholm 1934; Petrini 1942; Gunnar Annell, *Erik XIV:s etiska föreställningar och deras inflytande på hans politik*, Uppsala & Stockholm, 1945; Ingvar Andersson, *Erik XIV*, Stockholm 1963; Michael Roberts, *The Early Vasas: A History of Sweden, 1523–1611*, Cambridge 1968.
- 26 Lars Ericson, *Johan III. En biografi*, Lund 2004, s. 49–60 och 72–94; Lars-Olof Larsson, *Arvet efter Gustav Vasa. Berättelsen om fyra kungar och ett rike*, Stockholm 2005, s. 37–42 och 128–166; Lennart Hedberg, *Karl IX. Företagarfursten & enväldshärskaren*, Stockholm 2009, s. 23–32.
- 27 Grundberg 2005, s. 42, 57, 60, 74–75, 95, 98 och 126–132.
- 28 Seppo Eskola, "Tracking Manuscript Fragments from Sixteenth Century Finland" i *Fragment ut arkiven. Festskrift till Jan Brunius*, Marie Lennersand, Åsa Karlsson & Henrik Klackenborg (red.), Stockholm 2013, s. 220–231.
- 29 Gustafsson, under publicering.
- 30 Michael J. Braddick, *State Formation in Early Modern England, c. 1550–1700*, Cambridge 2000, s. 91.
- 31 Idén om tidigmoderna stater som dynastiska hopgyttringar bidrar vidare till att destabilisera en given uppdelning mellan stat och dynasti. John Morrill, "Dynasties, Realms, Peoples and State Formation 1500–1700", i *Monarchy Transformed: Princes and Their Elites in Early Modern Western Europe*, Robert Friedeburg & John Morrill (red.), Cambridge 2017, s. 17–43.
- 32 Malcus 1971, s. 71–145.
- 33 Malcus 1971, s. 132–133.
- 34 David Warren Sabean & Simon Teuscher, "Kinship in Europe: A New Approach to Long-term Development", i *Kinship in Europe: Approaches to Long-term Development (1300–1600)*, David Warren Sabean, Simon Teuscher & Jon Mathieu (red.), New York & Oxford 2007, s. 1–32.
- 35 Nilsson 1947, s. 167–173.
- 36 Emil Hildebrand & Oscar Alin (red.), *Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfatningens historia under tidehvarvet 1521–1718*, ser. 1, avd. 1, d. 1–2, 1521–1560, Stockholm, s. 680. Om konflikter kring titulering, se *SRA* 1899, s. 515–518; "Swar till Hertig Carl", 26/6 1573, Riksregistraturet (hädanefter RR), vol. 58, Riksarkivet (hädanefter RA), s. 172–173; "Swar opå Hertig Carls schriffvelse" 29/7 1573, RR, vol. 58, RA, s. 187–189; "Till Kongl Mtt" 20/6 1573, Hertig Karls Registratur (hädanefter HKR), vol. 4, RA, s. 115–116; "Till Kongl Mtt" 30/6 1573, HKR, vol. 4, RA, s. 117–119; "Till Rigs. Råadh" 30/6 1573, HKR, vol. 4, RA, s. 185.
- 37 *SRA* 1899, s. 20–21.
- 38 *SRA* 1899, s. 9–19.
- 39 *SRA* 1899, s. 13.
- 40 Se Adam Morton, "Introduction: Politics, Culture and Queens Consort", i *Queens Consort, Cultural Transfer and European Politics, c. 1500–1800*, Helen Watanabe O'Kelly & Adam Morton (red.), London & New York, 2017, s. 5; Susanna Niiranen, "Catherine Jagiellon, Queen Consort of Sweden: Counselling Between the Catholic Jagiellons and

- the Lutheran Vasas”, i *Queenship and Counsel in Early Modern Europe*, Helen Matheson-Pollock, Joanne Paul & Catherine Fletcher (red.), Cham 2018, s. 91–100.
- 41 Se Ingvar Andersson & Sture Arnell (red.), *Historiska handlingar*, vol. 33:1, Stockholm 1946, s. 18
- 42 ”Swar på Hertigh Johans Schriffwelse”, 16/6 1562, RR, vol. 36, RA, s. 111–114.
- 43 Malcus 1971, s. 120–131.
- 44 *Ibid.*, s. 137.
- 45 Se Sari Nauman, *Ordens kraft. Politiska eder i Sverige, 1520–1718*, Lund 2017, s. 51–72.
- 46 Ericson 2004, s. 76; Andersson & Arnell 1946, s. 263–264. Se även Anders Fryxell (red.), *Handlingar rörande Sveriges historia. Ur utrikes arkiver samlade och utgifna af And. Fryxell*, vol. 3, Stockholm 1839, s. 22, 31 och 47.
- 47 Malcus 1971, s. 132. Textutdraget är översatt från latin av Malcus. Malcus lyfter källkritiska problem kring talet som endast finns återberättat i en krönika av sekreteraren Elias Terserus. Krönikan gavs ut på latin 1728 av Christian Nettblatt. Malcus finner dock i sin undersökning att Terserus tycks ha hållit sig till den förlaga av talet som han haft att förlita sig på, även om den latinska retoriken är något tillspetsad.
- 48 Det finns i argumentationen således en antydning om dynastisk distansering: släktskap erkändes men utpekades som otillräckligt. I viss mån placerades Johan utanför dynastin, men inte nödvändigtvis familjen, genom sitt dynastiska projekt i Baltikum.
- 49 Nils Ahnlund, ”Ett anklagelsetal mot hertig Johan av Finland 1563”, i Andersson & Arnell 1946, s. 262
- 50 *Ibid.*, s. 266.
- 51 *Ibid.*, s. 257–279.
- 52 Magnus Swederus (red.), *Stockholms magazin*, vol. III, Stockholm 1781, s. 30–37.
- 53 *SRA* 1899, s. 88–90; B 16 (1510–1530), *Magnus Erikssons landslag*, Kungliga biblioteket, s. 52.
- 54 Geevers 2015.
- 55 Roberts, 1968, s. 210.
- 56 Kungliga och furstliga personers enskilda egendom, vol. 3, Slottsarkivet. Se *SRA* 1899, s. 96–99, 187 och 98r.
- 57 *SRA* 1887–1888, s. 4, 12 och 677; Aronsson 2017; Petrini 1942,
- 58 Grundberg 2005, s. 113 och 127–130; Elisabeth Lundqvist, ”Får man störta en usel kung? Den heliga Birgitta och de svenska reformatörernas skilda uppfattningar”, i *Forskningsfronten flyttas fram. Utbildningskultur och maktkultur*, Hans Albin Larsson (red.), Bromma 2003, s. 140–165.
- 59 *SRA* 1899, s. 197 och 254. Se även Bengt Bergius (red.), *Konung Carl den IX:des Rim-chronika, samt konung Gustaf Adolphs påbegynte chronika, egenhändigt af högbemälte konungar författade; jämte bilagor af 96 bref och handlingar, til föregående chronikors och tidebwarfs uplysning; nu först i dagsliuset utgifne*, Stockholm 1759, s. 4.
- 60 *SRA* 1899, s. 193.
- 61 *Ibid.*, s. 196.
- 62 Dynastisk centralisering kan därför liknas vid den process av legitimering och social förändring som skisserats av Quentin Skinner i ”Moral Principles and Social Change” i *Visions of Politics*, vol. I, *Regarding Method*, Quentin Skinner (red.), Cambridge 2002, s. 145–157.
- 63 Carl Magnus Stenbock (red.), ”Erik XIV:s almanackanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval utgifna”, *Personhistorisk tidskrift*, 1912:1–3, s. 15.
- 64 *SRA* 1899, s. 182.

- 65 Hans Gillingstam, "Sture (yngre ätten)" i *Svenskt biografiskt lexikon* 166, Stockholm 2013, s. 84–87; *HSH*, vol. IV, Stockholm 1817, s. 64.
- 66 *HSH*, vol. IV, 1817, s. 64.
- 67 Roberts 1968, s. 219–221.
- 68 *Ibid.*, s. 232.
- 69 Annell 1945, s. 213. Annell utgår från brevet och resonerar kring Eriks uppfattning om konspirationerna mot hans ätt. Johans förräderi och fall, Magnus sinnestillstånd och giftermålssabotagen kunde enligt Annell av Erik enbart tolkas som att svenska konspiratörer hade för avsikt att "utrota konung Gustavs hela ätt" (s. 215). Annell tar således "dynasti" för givet, det delade släktnamnet omfattar även Johan och Magnus i Eriks dynasti. Brevet till Nils Gyllenstierna kan dock peka på att Erik inte nödvändigtvis inkluderade bröderna i namn, släkt och härkomst. Vilka som var del av en dynasti kunde variera med olika sammanhang. I propositionen till ständerna 1565 samt i Svante Stures och Sten Erikssons avtvingade försäkran förefaller bröderna ha inkluderats i dynastin (s. 215–219).
- 70 Magnus Karlsson, "Three Letters of Proposal from Erik XIV of Sweden to Elizabeth I of England: Edited with Introduction", *Humanistica Lovaniensia* 2009;58, s. 81–82; Larsson 2005, s. 112.
- 71 Roberts 1968, s. 239.
- 72 Emil Hildebrand (red.), *Ur källorna till Sveriges historia under nyare tiden, vol. I, 1520–1721*, Stockholm 1911, s. 65–70.
- 73 "Wår broderlige helssen", 18/8 1568, HKR, vol. 1, RA, s. 2.
- 74 Ivan Svalenius, *Rikskansliet i Sverige 1560–1592*, Stockholm 1991, s. 56.
- 75 Sture Arnell, "Karin Mänsdotter", *Svenskt biografiskt lexikon* 20, Stockholm 1973–1975, s. 616–618.
- 76 Ericson 2004, s. 84–86.
- 77 Peter Wieselgren (red.), *DelaGardiska arkivet*, vol. I, Stockholm 1831, s. 239.
- 78 Se Bertel Tingström, *Swedish Coins 1521–1968*, Stockholm 1969, s. 121; Om hertig Magnus silver, se *Kungliga och furstliga personers enskilda egendom*, vol. 5, Slottsarkivet.
- 79 Elander 1934 menar att Sten Eriksson ska ha bedrivit stämplingar mot kungen sedan tidigt 1560-tal.
- 80 *HSH*, vol. XII, 1825, s. 150.
- 81 Karin Tegenborg Falkdalen, *Vasadöttrarna*, Lund 2010, s. 118–122; Elander 1934, vol. III, s. 29–30.
- 82 Per Brahes mor var Gustav Vasas syster Margareta. Han var dessutom släkt med Sten Eriksson, Svante Sture och Gustav Olsson genom sin fru Beata Stenbock. Beata var dotter till Gustav Olsson samt Brita Eriksson Leijonhuvad. Brita var syster till Sten Eriksson (hertigarnas morbror) och Svante Stures fru, Märta. Och Märta var som bekant hertigarnas, men inte kungens, moster. Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, vol. I, Stockholm 1925, s. 555 samt vol. IV, Stockholm 1928, s. 546–547.
- 83 Se Nauman 2017, s. 51–94.
- 84 Anders Anton Stiernman (red.), *Alla riksdagars och mötens beslut, samt arfföreningar, regementsformer, försäkringar och beviljningar, som på allmänna riksdagar och möten ifrån år 1521 intill år 1731 gjorde stadgade och bewiljade äro. Bihang: utaf åtskillige allmänna handlingar ifrån år 1529 intill år 1698*, Stockholm 1743, s. 193–199.
- 85 Stiernman 1743, s. 200–206.
- 86 *SRA* 1899, s. 982–991.
- 87 Stiernman 1743, s. 196 och 202; *SRA* 1899, s. 984.
- 88 Roberts 1968, 238.

- 89 Se diskussionen av Barrington Moores modell för uppror i Mats Hallenberg & Johan Holm, *Man ur huse. Hur krig, upplopp och förhandlingar påverkade svensk statsbildning i tidigmodern tid*, Lund 2016, s. 20.
- 90 Ericson 2004, s. 82–94.
- 91 Roberts 1968, s. 302.
- 92 Tegenborg Falkdalen 2010, s. 140–142.
- 93 Nauman 2017, s. 59–61. När Johan III gifte sig med Gunilla Bielke 1585 gav hertig Karl uttryck för sitt misstycke genom att inte närvara, trots försök till medling av Johans dotter med Maria av Pfalz, se Roberts 1968, s. 238; Bergius 1759, s. 179–188.
- 94 Tegenborg Falkdalen 2010, s. 140.
- 95 ”Wår broderlige helssen”, 18/8 1568, HKR, vol. 1, RA, s. 2; ”Wår broderlige och kärilige helssen” odaterad, HKR, vol. 1, RA, s. 3.
- 96 Harald Gustafsson har använt begreppen dynastisk inkludering och exkludering som processer i dynastibildning. Jag föredrar begreppen dynastiskt deltagande och distansering.
- 97 Stiernman 1743, s. 217.
- 98 Ibid., s. 219.
- 99 *SRA* 1899, s. 241.
- 100 Stiernman 1743, s. 219.
- 101 Ibid., s. 220.
- 102 Ibid., s. 221.
- 103 Ibid., s. 226.
- 104 Carl Gustaf Styffe (red.), *Konung Gustaf II Adolfs skrifter*, Stockholm 1861, s. 75.
- 105 Se Aronsson 2017, s. 42; *SRA* 1887–1888, s. 688.
- 106 Riitta Jallinoja, *Families, States and Dynasties 1600–2000*, London, 2017, s. 25–34.
- 107 Jespersen 2000, s. 36.
- 108 Gustafsson, under publicering.
- 109 Fejdbegreppet och dess tillämpbarhet under 1500-talet har flitigt diskuterats. Se Jenny Wormald, ”Kindred and Government in Early Modern Scotland”, *Past & Present* 1989:87, s. 87; Aronsson 2017, s. 80; Hillay Zmora, ”Reputation as a Common Source of Cooperation and Violent Conflict in Early Modern Germany”, *Evolution and Human Behavior*, 2019, opaginerad; Karin Hassan Jansson, ”(O)rättfärdigt våld. Fejdkultur i 1500-talets rättsliga och militära gränsland”, i *Sammanflätat. Civilt och militärt i det tidigmoderna Sverige*, Maria Sjöberg (red.), Uppsala 2009, s. 85–100; Kim Bergqvist, ”Osämja och fiendskap mellan kungar och stormän. Lojalitetskonflikter och politiska värden i Norge och Sverige, c. 1250 – 1370”, *Collegium Medievale* 2019:2, s. 171–191.
- 110 Se Quentin Skinner, ”From the State of Princes to the Person of the State” i *Visions of Politics*, vol. II. *Renaissance Virtues*, Quentin Skinner (red.), Cambridge 2002, s. 368–413; Andersson 1963, s. 167–173.
- 111 Se Jan Samuelsson, *Aristokrat eller fördlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523–1611*, Lund 1993, s. 252; Hedberg 1995; Kekke Stadin, ”Hur de oppositionella norrlänningarna i Strängnäs tog makten. En studie i informella maktrelationer”, i *Allt på ett bräde. Stat, ekonomi och bondeoffer. En vänbok till Jan Lindgren*, Peter Ericsson, Fredrik Thisner, Patrik Winton & Andreas Åkerlund (red.), Uppsala 2013, s. 209–222; Cathleen Sarti, ”Sigismund of Sweden as Foreigner in His Own Kingdom: How the King of Sweden was Made an Alien”, i Rodrigues, Silva & Spangler 2020, s. 86–102.

- 112 Se Braddick 2000; Guy Rowlands, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV: Royal Service and Private Interest, 1661–1701*, Cambridge 2002, s. 9–17; Daniel H. Nexon, *The Struggle for Power in Early Modern Europe: Religious Conflict, Dynastic Empires, and International Change*, Princeton 2009, s. 67–98; Wim Blockmans, "Citizens and their Rulers", i *Empowering Interactions: Political Cultures and the Emergence of the State in Europe, 1300–1900*, Wim Blockmans, Andre Holenstein & Jon Mathieu (red.), Ashgate 2009, s. 281–291; Morrill 2017.
- 113 Duindam 2016.
- 114 Se Macabe Keliher, "The Problem of Imperial Relatives in Early Modern Empires and the Making of Qing China", *The American Historical Review* 2017:4, s. 1 001–1 037.